

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Хижного Богдана Віталійовича на тему «Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. Стан національної економіки України характеризується підвищеною вразливістю до тіньових явищ, серед яких особливу небезпеку становить використання фіктивних суб'єктів господарювання для прикриття незаконної фінансово-господарської діяльності, виведення капіталу та ухилення від сплати податків. Такі схеми підривають прозорість економічних відносин, ускладнюють державний контроль у сфері оподаткування і створюють передумови для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У кримінально-правовому вимірі вони значною мірою реалізуються через підроблення документів, що подаються для державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, унаслідок чого як держава, так і інші учасники економічних відносин зазнають істотної шкоди.

Додаткову гостроту проблематиці надали зміни кримінального законодавства. Виключення у 2019 році зі ст. 205 Кримінального кодексу України (далі – КК України) складу «фіктивне підприємництво» та фактичне переміщення відповідних протиправних практик у площину застосування ст. 205-1 КК України змінили предмет і способи вчинення цих діянь, а також розширили коло осіб, які можуть притягуватися до відповідальності. Це безпосередньо вплинуло на потреби практики досудового розслідування. Наведена у дисертації динаміка облікованих за ст. 205-1 КК України правопорушень за період 2019–2025 років, порівняно невисока середня частка проваджень, що завершуються складанням обвинувального акта, а також високий рівень латентності цієї категорії діянь переконливо свідчать про складність їх виявлення та розслідування навіть в умовах зовнішньої

очевидності. За таких обставин формування окремої (видової) криміналістичної методики розслідування підроблення документів, які подаються для державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, є своєчасним і затребуваним науковим завданням.

Актуальність теми підтверджується й тим, що дисертація виконана відповідно до програмних документів у сфері національної та економічної безпеки, реформування правоохоронної системи, а також відповідає тематиці наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ. Тему дисертації затверджено в установленому порядку рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ та включено до відповідного переліку тем дисертаційних досліджень. Викладене дає підстави визнати обрану тему актуальною, такою, що має теоретичне і практичне значення.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних засад розслідування підроблення документів, які подаються для державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, виконаним з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики.

Здобувачем уперше: на підставі узагальнення практики розроблено основи розслідування зазначеної категорії правопорушень, що охоплюють криміналістичну характеристику діяння, передбаченого ст. 205-1 КК України, та практичні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування, тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, основних заходів забезпечення кримінального провадження й використання спеціальних знань; систематизовано типові слідчі ситуації, що формуються залежно від характеру вихідної інформації та підстав внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, інформаційних джерел, ставлення підозрюваного до вини, рівня його співпраці зі слідством і ролі особи в механізмі протиправної діяльності, із запропонованими напрямками розслідування й алгоритмами

процесуальних дій; запропоновано зміни до Кримінального процесуального кодексу України, спрямовані на усунення проблеми відсутності в органів досудового розслідування процесуальних повноважень на ініціювання ревізій і перевірок.

Заслужують на підтримку й положення, у яких удосконалено зміст і структурні елементи криміналістичної характеристики цих правопорушень та зв'язки між ними; процесуальні підходи та криміналістичне забезпечення проведення огляду й обшуку; процедуру та перелік об'єктів, що перевіряються під час витребування речей і документів; криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань у різних формах. Подальшого розвитку набули характеристика способів вчинення діяння, перелік обставин, що підлягають встановленню, напрями взаємодії детективів Бюро економічної безпеки з іншими суб'єктами, а також тактичні прийоми проведення допиту з урахуванням високого рівня фахової підготовки допитуваних організаторів фіктивних суб'єктів господарювання. Сукупність наведених положень свідчить про самостійний науковий пошук і належний рівень опрацювання проблематики.

Узагальнюючи, відзначимо, що теоретична складова дослідження не зводиться до відтворення відомих положень криміналістичної методики, а містить авторське осмислення особливостей формування видової методики розслідування діянь, передбачених ст. 205-1 КК України, з урахуванням змін кримінального законодавства 2019 року та сучасної практики діяльності Бюро економічної безпеки України. Це надає роботі самостійного наукового звучання та вирізняє її з-поміж попередніх досліджень суміжної проблематики, виконаних до зазначених законодавчих змін.

Загальна характеристика структури та змісту дисертації. Структура роботи є логічною і підпорядкованою меті дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (208 найменувань) і п'яти додатків. Послідовність викладу відображає рух

дослідницької думки від теоретико-правових і криміналістичних засад до організаційно-тактичних рекомендацій, а кожен із дев'яти підрозділів спрямований на вирішення відповідного завдання, поставленого у вступі.

Заслуговує на схвалення й оформлення додатків до дисертації, що містять, зокрема, узагальнені результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування практичних працівників, а також відомості про впровадження результатів дослідження. Наявність такого емпіричного супроводу підвищує прозорість і верифікованість сформульованих автором висновків та дає змогу оцінити репрезентативність використаного фактичного матеріалу.

Перший розділ присвячено теоретико-правовій характеристиці підроблення документів, які подаються для державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців. У підрозділі 1.1 розкрито особливості формування методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, простежено зв'язок фіктивної підприємницької діяльності з механізмами ухилення від сплати податків, обґрунтовано потребу у «видовій» методиці розслідування діянь, передбачених ст. 205-1 КК України. Підрозділ 1.2 та структуровані в його межах пункти послідовно розкривають елементи криміналістичної характеристики: предмет протиправного посягання, способи вчинення, типову слідову картину та відомості про особу правопорушника. Автор обґрунтовано виокремлює способи вчинення діяння (внесення завідомо неправдивих відомостей до документів державної реєстрації; умисне подання таких документів; складання документів державної реєстрації; видача неправдивих документів, що посвідчують державну реєстрацію) та визначає типовий перелік об'єктів, що зберігають інформацію про подію правопорушення (реєстраційні документи; предмети – печатки, штампи, бланки; електронні носії інформації; ідеальні сліди).

Слушною є спроба автора розглянути криміналістичну характеристику не як статичний опис, а як спеціальну інформаційно-аналітичну модель, що відображає криміналістично значущі елементи досудового розслідування й

формується задля виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Заслугує на увагу й диференціація слідової картини, у межах якої автор виокремлює сліди матеріального, ідеального та цифрового характеру, що відповідає сучасним реаліям документообігу у сфері державної реєстрації та електронної взаємодії з реєстраційними й фіскальними органами. Позитивним є те, що автор не обмежується описом елементів характеристики, а прагне показати їх взаємозв'язок.

Другий розділ присвячено організації початкового етапу досудового розслідування. У підрозділі 2.1 на підставі предмета доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України) сформовано перелік обставин, що підлягають доказуванню, з виокремленням як типових, так і специфічних, криміналістично значущих обставин (відомості про суб'єкта господарювання, його посадових осіб і засновників; розмір завданої шкоди; виявлення та закріплення слідів; встановлення зв'язків з іншими правопорушеннями, зокрема з ухиленням від сплати податків). У підрозділі 2.2 систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу та визначено дії слідчого (детектива) щодо їх вирішення. Підрозділ 2.3 розкриває напрями взаємодії детективів Бюро економічної безпеки з оперативно-розшуковими, експертними та інформаційно-аналітичними підрозділами, контрольно-ревізійними органами, Державною податковою службою України, Державною службою фінансового моніторингу України та Міністерством юстиції України, із характеристикою процесуальних і непроцесуальних форм такої взаємодії.

Позитивно, що типові слідчі ситуації пов'язано з конкретними джерелами надходження інформації про правопорушення – за результатами розгляду заяв і повідомлень, самостійного виявлення детективом ознак діяння, матеріалів оперативно-розшукової діяльності щодо суміжних правопорушень (зокрема ухилення від сплати податків), матеріалів спеціальних перевірок і контрольно-ревізійних заходів, а також відомостей, одержаних під час розслідування інших діянь. Виокремлення найпоширенішої ситуації, за якої встановлено факт і спосіб підроблення, проте не встановлено організаторів

відповідних операцій, з відповідним кількісним показником, має безпосереднє практичне значення для планування початкового етапу досудового розслідування й визначення першочергових процесуальних дій.

Третій розділ присвячено тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження. У підрозділах послідовно розглянуто тактику обшуку та огляду, особливості витребування й тимчасового доступу до речей і документів, призначення ревізій і перевірок, тактику допиту з урахуванням фахової обізнаності допитуваних, а також використання спеціальних знань у формі залучення спеціалістів і призначення судових експертиз. Загалом зміст розділів відповідає плану дисертації, а матеріал викладено достатньо чітко й аргументовано.

Особливої уваги заслуговує запропонований автором порядок криміналістичного аналізу документів під час огляду (оцінка наявності необхідних реквізитів і формальних ознак, встановлення ознак повної або часткової підробки, з'ясування достовірності реквізитів, зіставлення задекларованої мети створення суб'єкта господарювання з його фактичною діяльністю). Практично значущими є й рекомендації щодо використання спеціальних знань у двох основних формах – залучення спеціалістів (податківців, бухгалтерів, аудиторів, ревізорів) для одержання консультацій та призначення судових експертиз (економічної, почеркознавчої, технічної експертизи документів, експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів), а також запропонований примірний перелік першочергових процесуальних дій, який орієнтує детектива на оперативне закріплення слідів і встановлення всіх фактів протиправної діяльності.

Цінним з погляду криміналістичної систематизації є те, що автор не обмежується описом окремих слідчих (розшукових) дій, а прагне об'єднати їх у логічно впорядковану програму початкового етапу розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій. Такий програмно-цільовий підхід відповідає сучасним уявленням про побудову окремих криміналістичних

методик, підвищує практичну значимість одержаних результатів і дає змогу детективу діяти послідовно навіть в умовах дефіциту вихідної інформації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Сформульовані у дисертації положення є загалом виваженими та обґрунтованими і стосуються проблемних питань, які охоплюються темою. Цьому сприяли коректно визначені мета й завдання дослідження, а також застосування комплексу методів наукового пізнання: історико-правового – під час висвітлення генези відповідних криміналістичних рекомендацій; системно-структурного – для формування структури криміналістичної характеристики; системного – для визначення типових слідчих ситуацій і дій слідчого; статистичного – під час опрацювання показників результатів розслідування; соціологічного (спостереження, інтерв'ювання, анкетування) – для систематизації результатів опитування практичних працівників. Теоретичним підґрунтям роботи слугували положення Конституції України, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших нормативно-правових актів, а також наукові праці з криміналістики, кримінального процесу та суміжних галузей.

Заслуговує на схвалення те, що поставленим у вступі завданням кореспондують відповідні розділи й підрозділи роботи та узагальнюючі висновки, а сформульовані рекомендації спираються на конкретні емпіричні показники. Зокрема, висновки щодо розподілу типових слідчих ситуацій, форм і труднощів взаємодії детективів з іншими суб'єктами, а також щодо дефіциту спеціальних знань у частини практичних працівників підкріплено узагальненими кількісними даними, одержаними за результатами вивчення матеріалів проваджень та анкетування детективів і прокурорів. Це підвищує переконливість висновків і свідчить про практичну зорієнтованість дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять результати аналізу 178 кримінальних проваджень, розглянутих судами у 2019–2025 роках у різних регіонах України (зокрема в Київській, Житомирській, Хмельницькій,

Львівській, Одеській, Харківській областях і місті Києві), узагальнені дані анкетування 143 детективів Бюро економічної безпеки України та 75 прокурорів, статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Бюро економічної безпеки, Державної судової адміністрації України, а також багаторічний досвід практичної роботи автора у правоохоронній сфері. Сукупність опрацьованих джерел є достатньою для формулювання аргументованих узагальнень і надає висновкам належної достовірності.

Окремо слід відзначити внутрішню узгодженість роботи: дев'ять висновків за результатами дослідження кореспондують дев'яти підрозділам і відображають вирішення кожного з поставлених завдань, а загальні висновки інтегрують одержані результати в цілісну систему теоретичних положень і практичних рекомендацій. Це свідчить про методологічну дисципліну автора та про завершеність дослідження як самостійної кваліфікаційної наукової праці.

Рівень виконання наукового завдання та оволодіння методологією наукової діяльності. Поставлені у дисертації завдання вирішено послідовно й на достатньо високому рівні в межах трьох розділів. Одержані результати чітко викладено в розгорнутих висновках до розділів і в загальних висновках, зміст яких кореспондує меті та завданням дослідження і свідчить про належний рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Робота написана державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю; матеріал викладено в логічній послідовності. Дисертація є самостійною науковою працею, виконаною з урахуванням сучасних досягнень криміналістики та кримінального процесу; основні положення, що виносяться на захист, є результатом особистих досліджень здобувача.

Повнота викладу результатів у наукових публікаціях. Основні результати дисертації відображено у наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук, а також у тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих

столах, що загалом свідчить про достатній рівень апробації результатів дослідження. Опубліковані статті охоплюють ключові складові роботи, зокрема використання спеціальних знань, призначення судових експертиз, тактику огляду документів, типові слідчі ситуації та тактику проведення допиту в цій категорії проваджень, що засвідчує послідовність апробації основних результатів. Зважаючи на те, що одна зі статей опублікована у співавторстві з науковим керівником, на публічному захисті доцільно конкретизувати особистий внесок здобувача у відповідну публікацію.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами ознайомлення з текстом дисертації ознак порушення академічної доброчесності не виявлено. Під час використання наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів дисертант здійснює посилання на відповідні джерела.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані у дисертації положення, висновки та рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання проблематики розслідування цієї категорії правопорушень; в освітньому процесі – під час викладання криміналістики, кримінального права, кримінального процесуального права та оперативно-розшукової діяльності, підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю 081 «Право» та у системі підвищення кваліфікації; у практичній діяльності органів досудового розслідування – під час розроблення відомчих методичних матеріалів і безпосереднього розслідування; у законотворчому процесі – під час удосконалення кримінального процесуального закону. Практичне значення одержаних результатів підтверджується наявними у роботі актами впровадження в практичну діяльність органів досудового розслідування, в освітній процес та науково-дослідну роботу.

Підсумовуючи оцінку позитивних рис дисертації, зазначимо, що робота вирізняється логічною завершеністю, поєднанням ґрунтовної теоретичної частини з практично орієнтованими рекомендаціями та належним емпіричним

підґрунтям; авторові вдалося сформуванати цілісне уявлення про предмет дослідження. Разом із позитивною загальною оцінкою дисертації вважаємо за доцільне висловити окремі міркування, зауваження та рекомендації, що можуть слугувати предметом наукової дискусії під час публічного захисту.

1. Потребує уточнення кінцевий науковий результат роботи з огляду на його термінологічне позначення. У назві дисертації та в окремих положеннях наукової новизни йдеться про «основи розслідування», тоді як в анотації та у висновках відповідний результат послідовно іменується «видовою (окремою) криміналістичною методикою». Ці поняття не є тотожними за обсягом і ступенем завершеності: «основи» передбачають вихідні теоретичні передумови, тоді як «методика» – завершену систему рекомендацій, що включає, зокрема, етапи розслідування та типові програми дій. На захисті бажано почути позицію дисертанта щодо того, чи розглядає він одержаний результат як завершену окрему криміналістичну методику, чи як її теоретичні основи, та як обрана позиція узгоджується із закріпленими у роботі предметом і завданнями дослідження.

2. Звертає на себе увагу співвідношення об'єкта та предмета дослідження. Об'єкт визначено широко – як правовідносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, тоді як предмет і тема дисертації стосуються значно вузької категорії діянь, передбачених ст. 205-1 КК України. На думку опонента, доцільно або конкретизувати об'єкт відповідно до теми, або чітко пояснити співвідношення обраного об'єкта з предметом, аби уникнути враження про надмірну широту першого порівняно з фактичним змістом роботи.

3. Серед завдань дослідження заявлено виявлення кореляційних зв'язків і залежностей між елементами криміналістичної характеристики (предметом протиправного посягання, способами вчинення, слідовою картиною та особою правопорушника). Водночас зі змісту роботи не завжди очевидно, якою мірою такі зв'язки підтверджено результатами опрацювання

емпіричного масиву (178 проваджень, дані анкетування), а не сформульовано на рівні теоретичного припущення.

4. У висновках сформульовано тезу про те, що моментом закінчення кримінального правопорушення можна вважати момент здійснення державної реєстрації суб'єкта господарювання. Проте об'єктивна сторона діяння, передбаченого ст. 205-1 КК України, охоплює кілька альтернативних форм (зокрема внесення завідомо неправдивих відомостей до документів, умисне подання таких документів, складання документів державної реєстрації, видача неправдивих документів). У зв'язку з цим доцільно уточнити, чи є запропонований момент закінчення універсальним для всіх форм діяння, та як це відображається на визначенні обставин, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), і на побудові початкового етапу розслідування за кожною з форм. Доцільно також співвіднести запропонований момент закінчення кримінального правопорушення з моментом, з якого воно вважається виявленим для цілей внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

5. Заслугове на додаткове пояснення співвідношення криміналістичної характеристики, розробленої у підрозділі 1.2, із кримінально-правовою та кримінологічною характеристиками кримінального правопорушення, а також із предметом доказування (ст. 91 КПК України). Бажано, щоб автор чіткіше окреслив суто криміналістичне навантаження запропонованої характеристики й аргументував, чому її структуру обмежено чотирма елементами; зокрема, доцільно пояснити, чи охоплюються нею (і в який спосіб) такі традиційні для криміналістичної характеристики елементи, як обстановка вчинення кримінального правопорушення (місце, час, умови), що в досліджуваній категорії правопорушень має виражену специфіку, зумовлену процедурою державної реєстрації.

Висловлені зауваження та міркування стосуються лише окремих положень дисертації, мають дискусійний або рекомендаційний характер і не

впливають на загальну позитивну оцінку та достатньо високий рівень виконаного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Хижного Богдана Віталійовича «Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців» є самостійним, комплексним і завершеним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для криміналістики та кримінального процесу.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною та практичною значущістю одержаних результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, зокрема чинному Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Кабінетом Міністрів України, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим МОН України, а її автор – Хижний Богдан Віталійович – на підставі прикладного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
Завідувач кафедри
криміналістики та судової експертології
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Влада ГУСЕВА